

Brett Neilson – Ned Rossiter

A PREKARITÁS MINT POLITIKAI FOGALOM

A KAPCSOLÓDÁS, A SZUBJEKTIVÁCIÓ,
ÉS A SZERVEZŐDÉS ÚJ FORMÁI

Eredeti tanulmány: Neilson, Brett – Rossiter, Ned (2009): Precarity as a Political Concept. In: *Open*, No. 17. Interneten: <http://www.skor.nl/eng/news/item/open-17-a-precarious-existence-vulnerability-in-the-public-domain?single=1> (Letöltve: 2012.10.01.). A cikk hosszabb változata megjelent: Neilson, Brett – Rossiter, Ned (2008): Precarity as Political Concept, or Fordism as Exception. In: *Theory, Culture and Society*, Vol. 25., No. 7–8.: 51–72.

Brett Neilson és Ned Rossiter szerint a prekaritásnak mint tudományos elemzési kategóriának a megjelenése egybeesik társadalmi cselekvésre ösztönző politikai fogalomként való használatának visszaesésével. Azonban ez nem jelenti azt, hogy a prekaritás jelensége eltűnt volna: különböző regisztereknek és ezek határainak kölcsönhatásából a prekaritás egy közös tér egyik aspektusaként tűnik fel.

A prekaritás 2003-ban mint az Európa-szerte terjedő társadalmi küzdelmek központi szervező fogalma jelent meg, hogy aztán négy év múlva hasonló hirtelenséggel kerüljön válságba. Ha a prekaritást mint politikai fogalmat kívánjuk megérteni, túl kell lépünk az olyan gazdasági megközelítéseken, amelyek a társadalmi viszonyokra úgy tekintenek, mint amiket a termelés módja határoz meg. Ez a lépés megköveteli, hogy a fordizmust kivételnek, a prekaritást pedig szabálynak tekintsük. Számunkra a fordítás mint politikai fogalom és gyakorlat teszi lehetővé, hogy a kreatív munka prekaritását tágabb történelmi és földrajzi keretbe foglaljuk; ráirányítva a figyelmet a róla folyó vitára és a köz fogalmához való viszonyára. Érdeklődésünk leginkább a különböző kapcsolódások, a szubjektiváció és a szerveződés lehetséges új formáira irányul. Ezek a fordítási mozzanatok maguk is lényegileg prekár, határsértő vállalkozások.

MI VOLT A PREKARITÁS?

Mára már tekintélyes kutatási anyag gyűlt össze mind a tudományos, mind az aktivista diskurzusokkal kapcsolatban egyaránt, ami szembesít bennünket az alkalmi, rugalmas vagy prekár foglalkoztatás széles körben történő alkalmazásával a mai modern társadalmakban. Kétség nélkül állítható, hogy a téma kutatása, amely magába foglal mind szociológiai, mind etnográfiai tanulmányokat, továbbá beemeli az Olaszországban és Franciaországban végzett úttörő jellegű elméleti munkákat is, számottevő eredményeket ért el. Azonban hozzátartozik az igazsághoz az is, hogy a prekaritás kritikája már elég komoly értelmiségi vitákat váltott ki, főleg az online, szabadon hozzáférhető publikációkban, amelyek nem jellemezhetőek a nagy presztízsű tudományos folyóiratok szerzői jogon alapuló működési módjával és befolyásával. Olyan anyagokra gondolunk, mint amelyeket a *Mute*, a *Fibreculture Journal* vagy az *ephemera: theory and politics in organization* nevű oldalak közöltek, nem is beszélve az olyan, nem angol nyelvű folyóiratokban található csodálatos írásokról, mint a *Multitudes*, vagy a *Posse*.

Habár az ebben a kontextusban kibontakozó vita igen parázs volt, visszatekintve több közös vonás is fellelhető bennük. A kiindulópont annak kísérlete volt, hogy a prekár, alkalmi vagy rugalmas munkavállalókat a politika olyan új alanyaiként próbáljuk

meghatározni vagy elképzelni, amelyek bővelkednek a kollektív szerveződés és önkifejezés rájuk jellemző, sajátos formáiban. Bizonyos esetekben – mint például a Milano-közi Chainworkers és Molleindustria csoportok – ez arra is kiterjedt, hogy csekély politikai tapasztalattal rendelkező fiatalokat próbáljanak mozgósítani feltűnő grafikák és webdesignok, vagy akár divatbemutatókon, áruházakban és hasonló helyeken bemutatott reklámfogások alkalmazásával. Mindenesetre a prekariátus megmaradt mint központi téma, amely elméleti és politikai felfogásában sokkal messzebbre visz, mint a kreatív vagy új médiaszektorban foglalkoztatott fiatalok világa. Leginkább nagyratörő formájában nem csupán a prekár munkavállalók helyzetét, hanem egy jóval általánosabb egzisztenciális állapotot tárgyal, amely egyszerre tekinthető úgy, mint „a politikai elnyomás, a gazdasági kiszákmányolás és a megragadandó lehetőségek” (Lazzarato 2004) forrása. Nem csupán a biztos munkahelyek eltűnése, de a lakáshelyzet, az eladósodás, a jóléti ellátások és a személyes emberi kapcsolatok építésére rendelkezésre álló idő kérdései is a prekariátus egy-egy aspektusává váltak. Azáltal, hogy maga az élet munkára fordítandó erőforrássá nyilvánított, teret nyertek a *társadalmi bérré* vagy az *állampolgári jövedelemre* vonatkozó követelések, hogy kompenzálják a kommunikációs és alkalmazkodóképességükkel, illetve érzelmi kapcsolataikkal az általános társadalmi közjóhoz hozzájáruló embereket. Ez aztán további viták sorozatát eredményezte a nem állampolgár migránsok mint prekár munkavállalók státuszáról (Agir ensemble contre le chômage 2004), és ehhez kapcsolódóan a prekár munka társadalmi nemek általi meghatározottságáról. Míg olyan csoportok, mint a madridi székhelyű Precarias a la deriva, a női migráns ápolók érzelmi, affektív munkáját állították kutatásaik és politikájuk középpontjába (Precarias a la deriva 2005), mások a prekariátust mint a „kapitalizmus testiesült” élményét vizsgálták (Tsianos és Papadopoulos 2006), vagy az egyetemek átalakulása kapcsán a „kognitív kapitalizmus” témájában mélyedtek el (edu-factory collective 2008; Vercellone 2006).

Természetesen ez csak egy szubjektív és részleges felelevenítése az európai prekariátusmozgalom által keltett vitáknak. Nem pusztán azért tekintjük fontosnak az ezen előzményekre való emlékezést, mivel megelőzték a prekár munka iránti növekvő akadémiai érdeklődést, és nem is csupán az indított bennünket e cikk megírására, hogy mi magunk is részt vettünk egyik-másik ilyen kezdeményezésben. Köztudott, hogy a tudományos munka egyfajta lemaradásban van, de alaptalan volna ez alapján semmissé tenni akár érvényességét, akár politikai hatását. A prekariátusról folyó viták esetében azonban a késés időtartama egybeesett a prekariátusról mint a radikális politikai cselekvés platformjáról való lemondással, legalábbis az európai összefüggésrendszerben. Ennek a folyamatnak az illusztrálására elég visszaidézni, hogyan jutott válságba 2006-ban a 2001-ben Milánóban indult évente egynapos, prekariátus elleni tiltakozó akció, a EuroMayDay, miután 2005-re már 18 európai nagyvárosra terjedt ki. Hasonlóképpen jutottak fogalmi

útvesztőkbe és töredezték szét ugyanebben az időszakban a hozzá kapcsolódó radikális kutatócsoportok, mint a European Ring for Collaborative Research on Precariousness, illetve a Creation of Subjectivity és a New Conflicts.

Függetlenül attól, hogy egy politikai folyamat idő előtti kifulladásának, vagy épp hogy annak politikai döntéshozó körökbe való már jó ideje aktuális beolvadásának vagyunk-e a tanúi, mondanivalónk változatlan marad. Épp amikor a prekariátus a tudományos elemzések tárgyává vált, a társadalmi mozgalmakat ösztönző politikai fogalomként való használata háttérbe szorult. Számunkra azonban ez az észrevétel módosításra szorul, nem utolsósorban azért, mivel saját globális tapasztalataink (Európán kívül és belül, Ausztrálián és Kínán keresztül) a prekariátus fogalmának egy jóval szélesebb körű használatára fordítják a figyelmet, vagy, talán még pontosabban fogalmazva, annak a problémának a sokrétűségére, hogy a fogalom hogyan válik a radikális politikai aktivitás megszervezésének eszközévé.

Ausztráliában a Work Choices-ként ismertté vált, a konzervatív kormány által kibocsátott, 2005-ös munkaügyi reformcsomag a nyilvános politikai viták homlokterébe helyezte a munkabiztonság témáját, hozzájárulva ezzel ugyanezen kormány 2007-es választási vereségéhez is. Ennek ellenére a gazdaságot és a mindennapi életet jellemző kockázat és bizonytalanság tapasztalatai körül folyó vitákban, és az ehhez kapcsolódó kampányokban nem jelent meg a prekariátus fogalma. Összehasonlítva Olaszországgal, ahol 2006-ban a Democratici di Sinistra (DS) az *Oggi precarietà, domani lavoro* (Ma prekariátus, holnap munka) jelszavával kampányolt Berlusconi ellen, a különbség nyilvánvaló. Hasonlóan Kínában, ahol mindketten kritikai kutatómunkát végeztünk többek között a kreatív ipar munkakörülményeiről, tapasztalatunk szerint a prekariátus nem volt egy igazán bevett fogalom.¹ Habár a fogalom a kínai belföldi ingázók helyzetéről, akik a szektor növekedésének motorjai, pontos képet adhat és hongkongi kutatók és szakszervezeti aktivisták fel is használták a shenzheni különleges gazdasági övezetben dolgozó női bevándorlók munkakörülményeinek leírásához, mégis szándékolatlan kimaradt a kutatásunk színhelyén – Pekingben – végzett kreatív munkát tárgyaló diskurzusból.²

1 Az egyik projekt, amelyben 2007 nyarán Pekingben részt vettünk, pont azokat a körülményeket és gyakorlatokat kezdte el feltérképezni, amelyek általában elkerülik a kreatív iparról folytatott kutatások és közpolitikák figyelmét. Ez a diszciplínákon átívelő projekt, a kreatív ipar egyfajta ellenmegismeréseként működve, az olyan, együttműködésen alapuló alkotó gyakorlatokat alapozta meg, amelyek a kreatív ipar „külső alkotóelemeit” is figyelembe vették. A kutatás egyes eredményei a 2008-ban publikált *Urban China* magazin kétnyelvű számában jelentek meg.

2 Ugyan furcsának tűnhet a migráns munkavállalók összekötése a kreatív iparral, de Kína esetében (és talán máshol is) a migráns munkaerő biztosítja a kreatív iparág elsődleges gazdasági alapját: az

Itt nem csupán nyelvi és fogalmi különbségekről vagy folyamatosan mozgásban lévő elméletek korlátozott megértéséről van szó. A prekariátus, mint a politikai mozgalmak közös platformjának rövid nyugat-európai tündöklése, összefügg a jóléti állam modelljeinek – a neoliberális munkareformok összetűzésének kontextusában – viszonylag hosszú élettartamával. A prekariátus csak akkor tűnik fel rendellenes jelenségként, ha egy keynesiánus vagy fordista normával állítjuk szembe. Ehhez hozzáadódnak más tényezők is, mint például az egyetemi diplomások túltermelése Európában, vagy Kína és India olcsó szakképzett munkaerővel rendelkező gazdasági „nagyhatalmakként” való felemelkedése. Azonban a lényeg változatlan: ha a kapitalizmust szélesebb történelmi és földrajzi távlatába helyezzük, nem a fordista gazdaságszervezés, hanem a prekariátus jelenik meg normaként. Így az olyan szabályozási környezetben, ahol a szociális állam kevésbé őrizte pozícióját – és erre a neoliberális Nagy-Britannia jó példa –, a prekariátus nem látszott olyan rendkívüli körülménynek, hogy társadalmi ellentmondásokat szíthatott volna. Ahhoz, hogy a prekariátust mint politikai fogalmat értsük meg, újra kell gondolnunk az egész fordista korszakot munkaszervezési módjaival, jóléti hálójával, technológiai újításaival és politikai kritikáival együtt. Eltávolodva a neoliberalizmust mint rendkívüli állapotot tárgyaló értekezésektől (Ong 2006), a prekariátus fogalmának politikai újragondolásához a fordizmust kell kivételnek tekintenünk.

HÁLÓZATOK, MIGRÁNSMUNKA ÉS AZ ÚJ INTÉZMÉNYEK FELTALÁLÁSA

Egy korábbi cikkünkben aggodalmunkat fejeztük ki arra vonatkozóan, hogy az európai prekariátusmozgalom egyes megnyilvánulásai, sokszor implicit módon, a társadalmi bérre vagy a *flexicurity*-intézkedésre vonatkozó követeléseken keresztül, az államtól várják a munkabiztonság problémájának megoldását (Neilson és Rossiter 2005). Ugyan ki más finanszírozná az ilyen kezdeményezéseket – tettük fel a kérdést –, ha nem az állam vagy valamiféle államszövetség? Szinte bizonyos, hogy a magánszektorról ez nem feltételezhető. Akkoriban leginkább attól tartottunk, hogy az ilyen jellegű követelések az évtizedünk első felére jellemző államcentrikus diskurzusok és politikai beszédmódok megszilárdulásához vezethetnek. Kíváncsiak voltunk, milyen eredményre vezet a munkavállalói prekariátust összehozni a fajta ontológiai prekariátussal, amelyet Judith Butler az emberi állat sérülékenységgel és érzékenységgel hoz kapcsolatba

olcsó migráns munkaerő által lehetővé tett gyors építkezések és infrastrukturális beruházások által hajtott ingatlanspekulációt.

(Butler 2004). Most ezt a megközelítést szeretnénk tovább finomítani az állam és tőke sokszor problematizált viszonyának újragondolásával. Erre nem csak az adott okot, hogy a 2000. áprilisi dotcom-válság óta az állami beruházások kötvénypiacra való átirányítását mára már teljesen véghezvitték. Még csak nem is az, hogy ennek forrása a prekár lakáskörülményű embereknek nyújtott másodlagos kölcsönök voltak, miközben az új, digitális közösségi hálózatokra épülő technológiák ipari szintű felhasználása a következő internetes lufi ígéretével kecsegtet. Figyelmünk középpontjában az állampolgár és a munkavállaló alakja közti viszony egy alapvetőbb elmozdulása áll.

Mind az állampolgár, mind a munkavállaló alakját a megsokszorozódás és a megosztás szétszórt gyakorlatai övezik (Mezzadra és Neilson 2008). A kreatív iparágakban a szellemi tulajdonjogi rezsimek a megosztás szerkezeteiként működnek: a kulturális iparban ez általában a szerzői jogot jelenti, de idetartoznak az informatikai szektor technológiai innovációiból születő szabadalmak és a reklámpiar brandgyártásából származó védjegyek is. McKenzie Wark egyenesen úgy véli, hogy a szellemi tulajdon szabályzórendszereinek kiterjesztése és a kommercializált számítógépes hálózatok – köznyelven az internet – kialakulása egy új, az információs korszakra jellemző osztályviszonyt hozott létre (Wark 2004). A „hackerek” és a „vektoralisták” közti szembenállás elsősorban tulajdonviszonyok körül forog, ahol a hackerek a szellemi tulajdon létrehozói. Míg Wark vektoralis társadalmában a hackerek munkatevékenységét a közösségi együttműködésen és az információ közösségi tulajdonlásán keresztül az önszerveződés és a kölcsönös megosztáson nyugvó értékrend határozza meg, addig az uralkodó osztályt a vektoralisták képezik. Hatalmuk a közlés médiumának és a közölhető információknak a birtoklásán és ellenőrzésén alapul. A szellemi tulajdon szabályozó rendszerei mindig meg fogják osztani a prekaritásélményt a vektoralisták és a hackerek között. Ugyan a prekaritás mint ontológiai állapot és élmény keresztülmetszi az osztály- és csoporthatárokat, de egy új politikai alany vagy közös ügy kialakítására (legalábbis önmagában) mindig is alkalmatlan lesz – ahogy erre Andrew Ross is rámutatott ugyanazon a London School of Economics szemináriumon, ahol ez a szöveg is megfogant.

Azonban nem a szellemi tulajdon az egyetlen megosztó tényező. A szétválás magában hordozza a megsokszorozódás lehetőségét. A társadalmi viszonyok informatizálása – ahogy azt többen is megjegyzik – az absztrakciót fokozza: az információ- és tudás-alapú munka transznacionális jellege ma már jól dokumentált jelenség (Xiang 2007). Az informatizálódásnak jellegzetes (habár semmiképp sem csak rá jellemző) tünete, hogy a munka sok esetben megszabadul az állampolgári szubjektumot feltételező munkavállalói jog korlátozásaitól. Annak ellenére, hogy a transznacionális intézmények szabályozásra való hatalma növekszik, továbbra is a nemzetállam és annak jogi szervei birtokolják a jogok odaítélésének monopóliumát, főleg a munka és a migráció területén. Míg az

informatikai munkavégzés a nemzetállam területén belül történik (és ide tartoznak a hajózási és a légi közlekedésre jellemző tevékenységek egyes változatai is), a foglalkoztatás körülményei és a termelés materialitása mégis gyakran megbontja az állampolgár-munkavállaló viszonyt. Az informatikai szektorban dolgozó indiai programozóknak kiadott rövid távú vízumok például teret adnak az olyan országokban való ideiglenes tartózkodásra, mint az Egyesült Államok vagy Németország, ahol nagy a magasan képzett munkaerő iránti kereslet (Aneesh 2006: 32–40). A transznacionális munka és az állampolgárság ilyen jellegű szabályozásához hozzájárulnak továbbá a termelés materiális vagy technikai sajátosságai, amelyek az informatikai munka esetében lehetővé teszik a digitális adatok nagy sebességű átvitelét. Az IT munkastruktúrája rugalmas, más szóval tipikusan posztfordista. Hasonló esetekre jó példák többek között a pekingi, sanghaji és guangchou-i építészeti irodákban tapasztalható munkakörülmények is.

A kreatív munka példáját hasznosnak tartjuk a fordításban rejlő és a politikai szerveződés szempontjából konstitutív potenciál kidolgozásában. Ahogy tanulmányunk elején már említettük, és amint azt a továbbiakban bővebben is kifejtjük, a migránsok által végzett különböző munkatevékenységek – a programozók és építészek külföldről importált szakértelmétől kezdve az építőmunkássá váló, majd taxisofőrként elhelyezkedő földművesek sokrétű képességéig – azt mutatják, hogy a kreatív munka jelenségével kapcsolatosan a prekariátus igen változatos összetételben jelenik meg. Ezen látszólag szociálisan és osztályszempontból is összemérhetetlen csoportok közötti kapcsolatok megteremtése nagy részben a fordításban rejlő lehetőségek függvénye. Még egyszer le kell szögeznünk, hogy célunk nem egy új politikai alany vagy egy közös ügy megteremtése. A fordításra sokkal inkább olyan társadalmi gyakorlatként tekintünk, amely a különbözőségeket közös összefüggérendszerbe helyezi. A kreatív iparágakban végzett munka leegyszerűsítése a vektoralisták és a hackerek közötti ellentétre kizárólagos szereppel ruházza fel a tulajdonviszonyokat, miközben elhanyagolja azokat a komplex hatásokat és viszonyokat, amelyek a geokulturális, illetve affektív terek szerint jelentősen különbözhetnek. A szellemi tulajdonjog által nyújtott állítólagos biztonság úgy is felfogható, mint ami magában hordozza saját bizonytalanságát, azon túlmenően, hogy a piacon egyáltalán realizálódik-e a neki tulajdonított érték. Más szavakkal, a szellemi tulajdont szabályozó rendszerek, miközben az információs gazdaságok uralkodó szabályozó rendszereinek számítanak, nem nyújtanak túl sok betekintést a kreatív iparágakon belüli fordítási gyakorlatokba, mint ahogy arról sem mondanak sokat, milyen módon történik a közös tevékenység megteremtése a szétválasztás és a megsokszorozódás társadalmi-politikai technológiáin keresztül, illetve akár azok ellenében.

A kreatív ágazatokban a képességek újrakombinálhatósága és az együttműködésen alapuló gyakorlatoktól való szükségszerű függőség egyszerre teremtői és következményei egy olyan „közösnek”, amelyen keresztül ugyanakkor a viszonyok és kapcsolatok másfajta

formái válnak lehetségessé. A közös megléte azonban önmagában nem szavatolja az együttműködést, sőt nem együttműködés ugyanolyan könnyen következhet belőle. A szellemi tulajdon szabályozó rendszerei egyszerre alkotnak megosztó és összekötő technológiákat a hackerek és a vektoralisták között, de ezek a rendszerek a sok közül csak egyfajta korlátai az együttműködésnek, és aligha segítik elő az alkotás folyamatát. Véleményünk szerint az ilyen korlátokra adott válaszként, mint a visszautasítás egyfajta stratégiaként, találékony megoldások váratlan formái jelenhetnek meg – elsősorban új hálózatok képében. A hackerek esetében a visszautasítás például egy információs „közös” megteremtéséből áll, például a *peer to peer* együttműködési gyakorlatokon és az önszerveződő munkatevékenységeken keresztül. Az ilyen gyakorlatokban meglévő transznacionális elem azonban megnehezíti, hogy a kreatív munkavállaló bármiben is hasonlóvá váljon az állampolgár munkavállalóhoz, akinek védelme a szuverén hatalom állami formájában gyökerezik. Ezen a ponton lehet párhuzamokat vonni és különbségeket tenni a hacker- és a migránsmunka hálózatai között.

A munkavállalók közösségének megteremtése kétségtelenül összetett és gyakran vészterhes szubjektív és intézményesített folyamat. A munkaidő, -hely és -gyakorlat töredezettsége igencsak megnehezíti a politikai szerveződést. Ahol ez mégis sorra kerül, ott gyakran etnikai csoportokat fognak össze specifikus foglalkozásformák körül, mint például a Justice for Janitors (Igazságot a takarítóknak) mozgalom az Egyesült Államokban, amely az önszerveződésnek egy többségében latin bevándorlók által megélt tapasztalata volt (Schneider 2002). Ugyanakkor, ahogy azt Xiang Biao írja a Sydneyben dolgozó indiai IT *body shop* munkavállalókról, a munkaerő etnicizálása nem feltétlenül a már meglévő kulturális hasonlóságokon alapuló szoros hálózatokból, hanem egyre inkább az olyan transznacionalizációs és individualizációs folyamatokból fakad, amelyek a munkavállaló piaci helyzetét a neoklasszikus értelemben vett „szabad atomokhoz” teszik hasonlatossá. E látszólagos ellentmondások – a kulturális hálózatok és az individualizációs folyamatok összefonódása – azokra az összetett hatásokra utalnak, amelyek a testiesült munkát jelölik ki a küzdelem alanyaként. Hongkongban a különböző etnikai és nemzeti háttérű háztartási alkalmazottak vasárnaponként olyan „nem helyeken” (*non-spaces*) gyűlnek össze, mint felüljárók, gyaloghidak alatt elterülő részek vagy nyilvános parkok. Ezek az alkalmazottak többségükben női munkavállalók, akiknek első hulláma a Fülöp-szigetéről jött, majd a közelmúltban indonéziaiak, malajziaiak és thaiföldiek csatlakoztak hozzájuk. Mint Helen Grace kulturkritikus megállapítja: „ott vannak a korlátozott jogokkal rendelkező kínai bel-földi migránsok is, akik mindenféle alulfizetett munkát elvégeznek, fel-le vándorolnak, és a prekaritás mindennapi élményével élnek együtt”.³

3 Helen Grace személyes közlése, 2008. január 15.

A háztartási alkalmazottak, azáltal, hogy olyan helyeket foglalnak el, ahonnan a munkájuk idő- és térbeli korlátai miatt általában kiszorulnak, társadalmi-etnikai határokat mozdítanak el. Vasárnaponként, a kimenő napjukon otthon maradni nem akarnak, és munkaadóik sem látják őket szívesen. A HSBC Bank Hongkong központi negyedében található, Norman Foster által tervezett főépülete szemléletesen modellezi a háztartási alkalmazottak viszonyát a tőkéhez, valamint az állam és az állampolgárai közötti kapcsolatok hiányát. Ez a bank csak egyike a világszerte megtalálható példának arra, ahogy a vállalati szektor az úgynevezett „kreatív belváros” jegyében létesít széles körben hozzáférhető nyilvános tereket. Az illegális munkavállalók aktivitása azonban nem illik bele a vállalkozói város modelljébe (*entrepreneurial city*) és annak az ingatlanfejlesztés, illetve az üzleti, pénzügyi, informatikai, idegenforgalmi szolgáltatások segítségével kialakított önmagát erősítő és igazoló tőkefelhalmozási stratégiájába. Az első emeleti nyilvános térben a háztartási alkalmazottak imádkoznak, együtt tanulmányozzák a Koránt, énekelnek, a munkájukat szervezik, haját vágatnak és táncolnak, mindeközben a HSBC Bank álmennyezete feletti emeleteken zavartalanul áramlik a pénztőke. Az ezen terek szokványos használatával konfliktusba kerülő, vagy legalábbis azoktól eltérő innovatív gyakorlatok összefüggnek a Grace által „horizontális monumentalitásnak” nevezett jelenséggel, vagyis azzal, ahogy „kifejezetten láthatóvá – nyilvánossá – teszik az egyébként magánjellegűvé vált munka és az otthoni tér bizonyos aspektusait” (Grace 2007: 469).

Az útikönyvekből hiányzó, valamint mind a politikától, mind a vállalkozói innováció nagyvállalati narratívájától idegen háztartási alkalmazott egy olyan nyilvánosságot képvisel, amelyből hiányzik a diskurzus. Annak ellenére, hogy látványuk sok hongkongi lakos számára nemkívánatos, ezek a munkavállalók mégis hozzátesznek valamit a városképhez: vasárnaponkénti feltűnésük jelzi, hogy a vállalkozói életforma dicsfénye a nem állampolgárok fokozottan bizonytalan, alulfizetett munkájából táplálkozik. A háztartási alkalmazott egyben a vállalkozói lét kevésbé tetszetős, de annál innovatívabb formáira is példát ad. Kézenfekvő példák erre az olyan kisvállalkozások, mint az étterem, a csemegebolt, vagy a kisebb javító- vagy szerelőüzemek, amelyeket egyes migránsok üzemeltetnek, keresletet biztosítva a háztartási alkalmazottak további beáramlására, újradefiniálva ezzel a város etnikai összetételét. Ezen tevékenységek fontos szolgáltatásokat tesznek elérhetővé a helyi lakosság számára, és jelentős mértékben alakítják a város szociokulturális szövetét.

A háztartási alkalmazott városi köztérért – és főleg annak használatáért – folytatott harcában egy különösen innovatív cselekvéstípus is jelentkezik: az általunk „szervezett hálózatként” nevezett új intézményforma (Rossiter 2006), ahol az alkalmazott transznacionális dimenziója egyszerre külső és belső. Külső, amennyiben évente-kétévente történő hazautazása és egyhetes otthonléte az elvégzendő munka és az azt megszakító ünnepek által meghatározott (a kínai újév időszakában nincs szükség annyi házimunkára).

Ugyanakkor belső magának a csoportnak az összetételét illetően, mivel itt „egymást átfedő, önmagukon belül is heterogén helyek sokaságáról” beszélhetünk (Mezzadra és Neilson 2008: 11. lábjegyzet). A közösségi élet azon határai jutnak az eszünkbe, amelyek meghatározzák a háztartási alkalmazottak gyülekezési szokásait a város ilyen vagy olyan szinterein. Például, ahogy azt már fentebb is írtuk, vannak, akik énekelnek, vannak, akik a munkájukat szervezik, míg mások tanulóköröket alakítanak, stb. Az etnikai és nyelvi különbségek pedig csak tovább erősítik ezeket a határokat.

Használhatóak-e a transznacionális szervezett hálózat fogalmai a hongkongi háztartási alkalmazottak példájának megértéséhez? A háztartási alkalmazottak csak bizonyos meghatározott időpontokban és helyeken találkoznak (vasárnap, városi nem tereken), és a lokalizáció ezen formája természetesen nem hozható kapcsolatba a transznacionalitással. A nemzethatárokon átvíelő módon talán a háztartási alkalmazottak körülményeinek javításáért küzdő civil szervezetek és társadalmi mozgalmak tartják fenn a kapcsolatot a hasonló szervezetekkel. Azonban ha ez igaz, akkor itt már a szubjektivitás és a munka egészen más, a kiterjesztett választás és önmeghatározás lehetőségeivel jellemezhető regisztereiről beszélünk. Ebben az értelemben a hálózatoknak egy olyan hierarchiáját azonosíthatjuk, amely összeférhetlensége léptékbeli különbségeken alapul: a lokalitás mint a transznacionalitástól különböző forma jelenik meg. A háztartási alkalmazottak számára ez leginkább olyan külső körülmények alakját ölti, amelyekbe kevés beleszólásuk van: a vasárnapra eső kimenőnapok és a szülőföldjüktől való távollét a gazdasági választási lehetőségek hiánya, valamint a globális tőkefolyamatok által meghatározottak, illegális vagy ideiglenes munkaerő státuszuk nem teszi lehetővé, hogy a hongkongi állampolgárokkal azonos mozgási lehetőségeik vagy politikai jogaik legyenek. Azonban még e korlátokon belül is van lehetőség a találékonyságra.

PREKARITÁS, FORDÍTÁS ÉS A KÖZÖS SOKFÉLESÉGE

A prekariátus – ezen az összetett módon – nem csupán az emberre vagy épp az emberi természetre mint olyanra lesz jellemző, hanem egy olyan tapasztalattá válik, amely teret ad képességek és értékrendszerek különböző formáinak. Még ha Boltanski és Chiapello érvelése szerint a munkavállalók 1970-es évekbeli, rugalmasságra vonatkozó követelése meg is előzte a munkarugalmasság posztfordista fegyelmézésbe való beemelését, ez semmiképpen sem jelenti azt, hogy a prekariátust le lehet szűkíteni egyetlen típusú élményre, társadalmi helyzetre, földrajzi helyre vagy éppen időritmusra (Boltanski és Chiapello 2005). Másképp fogalmazva, tanúi vagyunk egy a prekariátus jelentéséért és

intézményesüléséért folyó küzdelemnek, ahol prekár lehet: az európai kreatív munkavállaló vagy aktivista; a bevándorló lét munka- és élettapasztalata; egy vezérigazgató, akit a harmadik nyaralójának törlesztőszámlái juttatnak egzisztenciális válságba; a diszkurzív mémek mentén elköteleződött politikai döntéshozó vagy akadémikus; a külső körülmények hullámmozgásai közt hánykolódó pénzpiac, stb. A prekaritás jelensége és élménye a különböző – és egymással is átfedésben levő – intézményi területeken bontakozik ki, és egyben meg is sokszorozódik az olyan különböző értékre szímlák mentén, mint a prekárius munka értékfeleslege, a szellemi tulajdon szűkösség miatti többletértéke, az egyéni és csoportidentitások kulturális és társadalmi értékei, a határellenőrzés jogi és kormányzati értékei, és így tovább. A prekaritás ezeken a változókon keresztül történő lefordítása rögzíti a viszonyok változásait.

Világossá szeretnénk tenni, hogy a prekaritást nem egy már eleve létező ügy munkásküzelmekhez való hozzáigazításaként látjuk. Amikor a prekaritásélményt a kapitalista termelés és újratermelés normájaként azonosítjuk, nem állítjuk, hogy az egyszerűen összeolvaszthatja vagy összeférelheti az esetlegességet, a kiszolgáltatottságot és a kockázatot különböző történelmi korszakokban és földrajzi helyeken született tapasztalatait. Sem azt, hogy a fordítás, legyen bármennyire is egy végeláthatatlan folyamat, valami olyasmi lenne, ami a prekaritás sokféleségét egyetlen stabil, osztatlan szubjektumpozícióvá kovácsolja össze (mint például a munkásosztály, sokaság, prekariátus stb.). A fordítás lehet egy kifejezési mód, de ugyanakkor valami több is annál. Nyilvánvalóan megvannak a saját hatáskörök és korlátai, és az sem vitatható, hogy a prekaritás bizonyos formái nem lefordíthatóak másokra. De ennél jóval mélyebben húzódó kérdés, hogy miben is áll ez a lefordíthatatlanság. Ahogy azt Naoki Sakai megállapítja, a lefordíthatatlanság „nem előzi meg a fordítást; a fordítás a lefordíthatatlanság *a priori*ja” (Sakai 1997: 6). Csak miután a fordítás megtörtént, válik érzékelhetővé, hogy mi az, amit lefordítottak, mi az, ami „átment”. Ahhoz, hogy felismerjük azt, ami lefordíthatatlan, folyamatosan fordítanunk kell.

A fordításra mint szervezési módra tekinteni együtt jár a fenti kijelentés figyelembevételével. Csak a fordítás folytatásával válnak láthatóvá a fordíthatóság korlátai, és csak ennek határain belül lehetünk képesek egymástól megkülönböztetni az egyik viszonyrendszer kialakulását a másiktól. Ezek azok a határok, amelyek között a közös kialakulása észlelhető. Amit szervezett hálózatnak vagy a társadalomtechnikai formák intézményesülésének nevezünk, olyan keresztmetszeti kapcsolatokon alapul, amelyek továbbra is esetlegesek és prekarak. A közös nem valami tökéletes örökség, amelyet védelmezni kell az eredeti tőkefelhalmozás és a javak elkerítésének új típusú romboló tevékenysége ellen, hanem inkább egy olyan folyamat, ami aktív építkezést és különböző „átmeneti szubjektumok” (*transit subject*) létrehozását hordozza magában (Mezzadra 2007; Sakai 1997).

Vegyük példának a melbourne-i taxisofoőrök esetét, akiknek igen nagy hányada az indiai Punjab államból vándorolt Ausztráliába. 2008 áprilisának végén, miután egyiküket feltehetően rasszista indíttatásból majdnem halálra késelték, közel ezer sofőr gyűlt össze a város egyik legnagyobb közlekedési csomópontjában, és huszonkét órán keresztül lezárva tartotta azt. Jelszavakat skandáltak, levették az ingüket a hideg, esti időben, követeléseket fogalmaztak meg a munkakörülményeik javítására és biztonságuk növelésére, ellenálltak a rendőri utasításoknak és az állam közreműködési kísérleteinek; hatalmas közlekedési dugókkal, valamint általános elégedetlenségük kifejezésével magukra vonták a média figyelmét. Bennünket az eseménysorozatból elsősorban két jelenség érdekel.

Először is, a rendőrség és a kormány képtelensége a blokád kezelésére a sofőrök szervezetlenségére vonatkozó állítások kapcsán került a nyilvánosságra. „Ez nem egy szervezett csoport”, nyilatkozta Lynne Kosky, az illetékes közlekedési miniszter, „és ez nagyon megnehezíti a dolgot”. Ez feltehetően arra vonatkozhatott, hogy a főleg kör-SMS-eken keresztül verbuvált csoport híján volt a szakszervezetek sajátos jellegzetességeinek, amennyiben nem rendelkezett jól beazonosítható szóvivőkkel és tárgyalópartnerekkel. Steve Beith, a Victoria Police felügyelője a következőt nyilatkozta: „úgy látszik, a csoportnak nincs se szerkezete, sem szervezői. Valahányszor beszélni próbálunk valakivel, a skandalás és kiabálás újra elkezdődik. Alig hallani, hogy mi az, amit tulajdonképpen mondani próbálnak. Úgy tűnik, több különböző csoport létezik, amelyeket különböző emberek szerveznek. Nehéz kibogozni, hogy ki kicsoda” (idézte a *Times of India* 2008-ban). A hatóságok számára a tiltakozás éppen azért volt érthetetlen és fenyegető, mert a taxisofoőrök nem hierarchikus vagy képviseleti logika mentén szerveződtek. Az események jól láthatóan többek voltak spontán megmozdulásoknál, nem voltak híján „a szerkezetnek és a szervezőknek”. A sztrájk ereje annak a sokféleségnek és belső törésvonalaknak volt köszönhető, amelyek az állam számára értelmezhetetlennek bizonyultak, és mégis egy olyan kapcsolati hálót hoztak létre, amely, bármennyire is prekár volt, mégis megbénította az egész várost.

A taxisblokád másik figyelemre méltó tulajdonsága az volt, hogy a sofőrök között igen nagy számban voltak a külföldi egyetemisták. Mivel e diákok közül sokan olyan vízummal tartózkodnak Ausztráliában, amellyel csak heti 20 óra munkavégzésre kapnak engedélyt, ezek a diákok kénytelenek a megélhetésük érdekében illegális, veszélyes és nagymértékben kizsákmányoló munkákat elvállalni. Ez viszont felveti azt a kérdést, hogy a blokádban részt vevők akkor taxisofoőrök, bevándorlók vagy egyetemisták? Feltételezzük, hogy a sztrájk eredményességének (miszerint a kormány, amely nem sokkal korábban még megtagadta a tárgyalást a tanárok és az egészségügyi dolgozók szakszervezeteivel, most engedett a taxisofoőrök követeléseinek) egyik oka az volt, hogy mindhárom csoport egyidejűleg képviseltette magát.

Az esemény megértéséhez azonban komolyan kell vennünk a különböző egyéni helyzeteket átmetsző keresztmetszeti kapcsolatokat. Ebből kiindulva ugyanis egy egész sor kérdés vetődik fel olyan témákkal kapcsolatban, mint vízum- és lakhatási szabályozás; határellenőrzés; a rasszok közti kapcsolatok; az ausztrál felsőoktatás strukturális függése a külföldi diákok által befizetett tandíjaktól; a prekaritás növekedése ugyanebben a tudományos szektorban; a Kínában, Indiában és hasonló országokban működő munkaközvetítő irodák, és ezek összefonódásai a helyi angol nyelvvizsgákat kiállító intézményekkel, stb. Maga a tiltakozás megszervezése pedig éppen hogy ezen különböző témák egymásba való lefordítását, illetve a közöttük szövődő új viszonyok kialakítását vonja maga után. A cél nem hosszú távú szövetségek kiépítése, például a taxisofőrök, az egyetemisták és a bevándorlók között, hiszen a sztrájk során történő fordítások éppen hogy az egyes elemek lefordíthatatlanságára mutatnak rá. Az, hogy a blokádnak résztvevői egyszerre voltak munkások, diákok és bevándorlók, még nem jelenti azt, hogy e csoportok külön-külön vizsgálva azonos érdekek, külső társadalmi jegyek, vagy éppen egy közösen osztott prekaritáslélmény jeleit mutatnák. Mégis, a tiltakozás pillanatában a politika új lehetőségei bukkannak fel. Ezen „átmeneti szubjektumok” szerveződése és politikai kreativitása a közös olyan új tapasztalatait alapozza meg, amelyek a politikai térben való hirtelen berobbanásukat követően látszólag visszahúzódnak a néma szenvedés világába. Ezáltal még fenyegetőbbé válnak, mivel csak kiszámíthatatlanságukon keresztül lehet róluk valamit tudni.

Az ilyen értelemben vett közös ellenáll a politika világába való bármiféle egydimenziós áthelyezésnek, és meghalad bármilyen, a hivatalos politika által erőltetett kommunikációs csatornát. Ezzel ugyanakkor nem azt mondjuk, hogy a közös a maga minden lehetséges megnyilvánulásában kívül állna az állam terén. Nick Dyer-Witheford a közös körforgásával kapcsolatban a következő meghatározó elemeket különíti el. A „közös föld” (ahol a hagyományos társadalmak a természeti kincseiket osztják meg a szokásjog alapján); a „tervezett köz” (például a tervirányításos szocializmusban vagy a liberális demokrata jóléti államban); és a „hálózatos köz” (nyílt forrású szoftverek szabad társulásai, *peer to peer* hálózatok, számítási felhők [*grid computing*] és sok más egyéb tudományos-technikai társulás). A kérdés az, hogy a köz ennyi különféle formája milyen módon lép kapcsolatba egymással. „Egy huszonegyedik századi kommunizmus”, írja Dyer-Witheford, ezen közök „komplex egységével” jár, amely egyesülésnek azonban „a stratégiai és lehetőségteremtő eleme a hálózatos köz”, amely egyszerre van függésben és „lehetséges ellentmondásban a közös többi szektorával”. Amikor a szervezett hálózatokról és az azokat alkotó, átmetsző, de egyben konfliktushordozó viszonyokról beszélünk, nekünk is hasonlóak az elképzeléseink.

Eredeti felvetésünkre visszatérve, ezek az egységesülési és átirási folyamatok véleményünk szerint nem fognak küzdelem nélkül megvalósulni. A jelen pillanatban

a hálózatoknak nem csupán a tulajdonlásáért, hanem legalapvetőbb szerkezetük és felépítésük meghatározásáért is harc folyik. Csakis ezen harcok összefüggésében tartjuk lehetségesnek, hogy a hálózatszervezést a közösségi tulajdonépítés „stratégiai és lehetőségteremtő elemének” tekintsék. Amikor a prekaritás jelentőségét e harcok összefüggésrendszerében hangsúlyozzuk, nem állítjuk, hogy önmagában ez az egyetlen fogalom vagy élmény, amely a különböző harcokon át lefordítható, és amely egyedül teret tud adni a politikai találékonyságnak. Valójában a prekaritás fogalmának a társadalmi mozgalmak között történő gyors elhasználódásához épp az vezetett, hogy túl sok mindent kapcsoltak hozzá, és hogy elvárták tőle, hogy egymagában hordozza a közös ügy minden terhet. Bármely fogalom, amely ilyen gyorsan válik egyeduralkodóvá a politikában, arra ítéltetik, hogy ugyanolyan gyorsan el is tűnjön, vagy legalábbis visszaszoruljon a tudományos fejtegetések keretei közé. De a helyzetre nem feltétlenül a fogalomról való lemondás az egyetlen megoldás. A prekaritás mint tapasztalat eltűnése nem túl valószínű, és ennek megfelelően ebben a cikkben inkább a vita és az elemzési perspektíva bővítését javasoltuk. Átdolgozva a prekaritás különböző határait és jellegzetességeit, felismerhetjük, hogy a prekaritás nem a kivétel, hanem a szabály – vagy legalábbis egy aspektusa annak, amit „közösnek” neveztünk.

Fordította: Latorre Ágnes

Az eredetivel egybevetette: Novoszáth András

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Agir ensemble contre le chômage (2004): *Precairy and Migration*. Interneten: <http://www.ac.eu.org/spip.php?article734> (Letöltve: 2012.10.01.).
- Aneesh, A. (2006): *Virtual Migration: The Programming of Globalization*. Duke University Press.
- Boltanski, Luc – Chiapello, Eve (2005): *The New Spirit of Capitalism*. Verso.
- Butler, Judith (2004): *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. Verso.
- Dyer-Witheford, Nick (2006): *The Circulation of the Common*. Interneten: <http://www.fims.uwo.ca/people/faculty/dyerwitheford/Commons2006.pdf> (Letöltve: 2012.10.01.).
- Edu-factory collective (szerk.) (2008): *Università globale. Il nuovo mercato del sapere*. Manifestolibri.

- Grace, Helen (2007): Monuments and the Face of Time: Distortions of Scale and Asynchrony in Postcolonial Hong Kong. In: *Postcolonial Studies*, Vol. 10., No. 4.: 467–483.
- Lazzarato, Maurizio (2004): The Political Form of Coordination. In: *Transversal*. Interneten: <http://eipcp.net/transversal/0707/lazzarato/en> (Letöltve: 2012.10.01.).
- Mezzadra, Sandro (2007): Living in Transition: Toward a Heterolingual Theory of the Multitude. In: *transversal*. Interneten: <http://eipcp.net/transversal/1107/mezzadra/en> (Letöltve: 2012.10.01.).
- Mezzadra, Sandro – Neilson, Brett (2008): Border as method, or, the Multiplication of Labor. In: *transversal*. Interneten: <http://eipcp.net/transversal/0608/mezzadraneilson/en> (Letöltve: 2012.10.01.).
- Neilson, Brett – Rossiter, Ned (2005): From Precarity to Precariousness and Back Again: Labour, Life and Unstable Networks. In: *Fibreculture Journal*, No. 5. Interneten: <http://five.fibreculturejournal.org/fcj-022-from-precarity-to-precariousness-and-back-again-labour-life-and-unstable-networks> (Letöltve: 2012.10.01.).
- Ong, Aihwa (2006): *Neoliberalism as Exception: Mutations in Sovereignty and Citizenship*. Duke University Press.
- Precarias a la deriva (2005): *Bodies, Lies and Video Tape: Between the Logic of Security and the Logic of Care*. Interneten: http://www.chtodelat.org/index.php?option=com_content&view=article&id=394%3Abodies-lies-and-video-tape-between-the-logic-of-security-and-the-logic-of-care&catid=180%3Abecoming-a-mother&Itemid=448&lang=en (Letöltve: 2012.10.01.).
- Rossiter, Ned (2006): *Organized Networks: Media Theory, Creative Labour, New Institutions*. Nai Publishers.
- Sakai, Naoki (1997): *Translation and Subjectivity: On „Japan“ and Cultural Nationalism*. University of Minnesota Press.
- Schneider, Florian (2002): *Organizing the Unorganizables*. Interneten: <http://kit.kein.org/node/7> (Letöltve: 2012.10.01.).
- Tsianos, Vassilis – Papadopoulos, Dimitris (2006): Precarity: A Savage Journey to the Heart of Embodied Capitalism. In: *transversal*. Interneten: <http://eipcp.net/transversal/1106/tsianospapadopoulos/en> (Letöltve: 2012.10.01.).
- Vercellone, Carlo (szerk.) (2006): *Capitalismo cognitivo: Conoscenza e finanza nell' epoca postfordista*. Manifestolibri.
- Wark, McKenzie (2004): *A Hacker Manifesto*. Harvard University Press.
- Xiang, Biao (2007): *Global „Body Shopping“: An Indian Labor System in the Information Technology Industry*. Princeton University Press.